

**TARIMLA İLGİLİ ATASÖZLERİ VE DEYİMLERİN
ETNOGRAFİK BAĞLAMLARI (Sivas Yöresi Örneği) ***

*Ethnographic Contexts of Proverbs and Idioms About Agriculture
(Example of Sivas Region)*

Bekir ŞİŞMAN & Birsen AKPINAR*****

Öz: Etnografik malzeme, pek çok sözlü kültür ürününün içinde yer alabildiği gibi atasözleri ve deyimlerin içinde de yer almaktadır. Bu kalıp ifadeler, halk hayatını yansıtan biçimde anonim kültürün genel düsturlarıyla birlikte maddi kültüre ait unsurları da gelenekten geleceğe aktarmaktadır. Bu çalışmanın amacı, söz konusu etnografik malzemeyi sahadan derlenen kalıp sözler içinden bulup çıkarmak ve tespit edilen malzemeyle ilgili bir sınıflama yapmaktır. Yapılan sınıflamanın ardından çiftçilik, tarım kültürü ve tarım aletleriyle ilgili olanlar seçilip sözlerin kullanım bağlamları, işlevleri ve bu sözlerdeki etnografik malzemeler açıklanmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: tarım, etnografik malzeme, atasözü, deyim, maddi kültür, bağlam, işlev.

Abstract: Ethnographic material can be included in many oral culture products as well as in proverbs and idioms. These pattern expressions also transfer the elements of material culture from tradition to future together with the general motives of anonymous culture reflecting the public life. The aim of this study is finding out the ethnographic material from pattern word which compiled from the field and making a classification about the detected material. After the classification, related ones with farming, agricultural culture and agricultural tools

* Received-Geliş Tarihi: 12.07.2019 Accepted-Kabul Tarihi: 20.08.2019

DOI Number: 10.19039/sotod.2019.107

Atf / Citation: Bekir Şişman & Birsen Akpınar, “Tarımla İlgili Atasözleri Ve Deyimlerin Etnografik Bağlamları (Sivas Yöresi Örneği)”, *Studies of The Ottoman Domain*, Volume-Cilt: 9 / Issue-Sayı: 17/ Date-Tarih: August-Ağustos 2019, ss.1-24..

** (Prof. Dr.) Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fak., Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Samsun, Türkiye. E-mail: bekir_sisman@hotmail.com **ORCID ID:** 0000-0002-5252-9657

*** Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sos. Bil. Ens. Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, Samsun, Türkiye. E-mail:birsen_ak@hotmail.com **ORCID ID:** 0000-0002-9272-8300

will be selected and the usage contexts of the words, their functions and the ethnographic materials in these words will be explained.

Keywords: agriculture, ethnographic material, proverb, idiom, material culture, context, function.

I. Giriş

Dil, ulusların kendilerini ifade ederken tabii süreçler dâhilinde oluşturdukları ve hususiyeti aidiyetinden menkul kodlarla bezedikleri, yalnızca ait olduğu ulusa has en temel araçtır. Ergin, bu aidiyeti “temeli bilinmeyen zamanlarda atılmış gizli antlaşmalar sistemi” (1985: 3) şeklinde ifade eder ki, bu tanım dilin tarihi gelişimini en kapsamlı biçimde ifade eden bir tanımdır. Bu tanımın kelimedenden kalıp ifadelerine geçişteki en müşahhas biçimi ve gizli antlaşmalar sistemine vukufiyetin en estetik ifadesi ise, atasözleri ve deyimlerdir. Çünkü kültüre mensubiyetin parolası ya da şifresi, kalıp sözlerde saklı metaforlara hâkim olmaktır. Kültürel birikimin özütleri olan bu sözler, estetik ve çekici anlatım biçimlerinin yanı sıra hayatın her alanı ve sahnesinden derin izler taşırlar. Bu izlerin takipçileri, kültürün üyesi olmak ayrıcalığına bu izleri okuyabilmekle sahip olurlar ve böylelikle sahip olduğu birikimi gelenekten geleceğe aktarma işlevini de yüklenirler.

Bu çalışmadan maksat, bu değerler içinde saklı maddi kültür unsurlarından yola çıkılarak soyut kültürü de şekillendiren etnografik malzemeyi ortaya çıkarmaktır. Bu bağlamda insanlar arasında tabiri adiyeden kabul edilen pek çok kalıp ifadenin örtük iletileri ve söz perdesinin ardında saklı değerler, yeniden keşfedilecek; somuttan soyuta kültürü yapılandıran pek çok unsur, gün ışığına çıkabilme imkânına kavuşacaktır.

Sivas yöresine ait bazı atasözleri ve deyimler üzerine yapılan bu çalışma, kastedilen amaca matuf çalışmaların kapısını aralamak için sadece bir örneklem teşkil edecektir. Bu noktadan yola çıkılarak, malumun ilamı da olsa, atasözleri ve deyimlerin nitelik ve niceliklerini hatırlamakta ve hatırlatmakta fayda vardır.

II. Atasözleri

“Bir düşünceyi en kısa yoldan anlatan, atalardan kalmış özlü söz, darb-ı mesel, mesel” (ÖTS, 1995: 171) şeklinde tanımlanan atasözleri, halkın gözlem ve tecrübeleri sonucunda oluşan, kültürünü yansıtan; az sözle çok şey ifade eden, sözlü gelenek yoluyla kuşaktan kuşağa aktarılan, öğüt verme ve ders çıkarma amacı taşıyan, etkileyici, çarpıcı, anonim özlü sözlerdir. Yerel ağızlarda “temsil” sözünün de atasözü karşılığı olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. “Atasözleri söylenirken ya doğrudan doğruya ya da ‘Ataların bir temsili vardır’, ‘Temsilde hata olmaz’, ‘Söz temsili’ gibi ifadelerden sonra söylenir.” (Kaya, 2007: 111)

Atasözlerinin eski Türkçedeki karşılığı (sav/sab), Osmanlı Türkçesindeki karşılığı ise “darb-ı mesel” (vurucu söz) veya “kelâm-ı kibâr”dır. Edebiyatımızda atasözlerinin ilk yazılı örneklerine Orhun Yazıtları, Uygur metinleri ve Divanü Lügati’t-Türk’te rastlanır. Ayrıca 16. Yüzyılda Güvâhî’nin “Pendnâme”sinde, 17. Yüzyılda Edirneli Hıfzî’nin “Manzûme-i Durûb-ı Emsâl”inde, Levnî’nin bir çeşit derleme niteliği taşıyan “demişler” redifli şiirinde atasözü örneklerine rastlanmıştır. Ayrıca 15. yüzyılda yazıya geçirildiği düşünülen Dede Korkut Kitabı da geçmişin hazineleri olan atasözlerini günümüze aktaran zengin ve değerli kaynaklardan biridir. 19. Yüzyıl batı tesirindeki Türk edebiyatının bu alandaki ilk eseri ise, Şinasi’nin bir atasözleri derleme sözlüğü niteliği taşıyan “Durub-ı Emsal-i Osmaniyye” (1863) adlı eseridir. Ahmet Vefik Paşa’nın “Münthebat-ı Durub-ı Emsal” (1871) adlı eseri ise, aynı yüzyılın daha sonraki benzerlerine örnek teşkil edecek ikinci önemli eseridir.

Atasözleri kalıplaşmış cümle biçimindedir ve yargı bildirir. Atasözlerinde kullanılan kelimeler genellikle mecazlı veya kinayeli anlamlar taşırlar. Kimi zaman kinayesiz ve mecazsız doğrudan bir temel anlamı karşılayanları da vardır. Bu yüzden nesilden nesile aktarılan kalıplaşmış biçimleri değiştirilemez. Ancak “Keskin sirke küpüne zarar (Türkiye geneli) / Acı sirke küpünü acıdır (Sivas yöresi)” gibi, farklı yörelere ait benzer mesajlar veren atasözlerinde varyantlaşmadan kaynaklanan küçük farklılıklar görülebilir. Bu bağlamda atasözleri yurt geneline ya da Türk topluluklarının tamamına yayılmış olabileceği gibi, biliniyor olmak açısından yalnızca Türkiye ile ya da sadece bir bölge veya yöreyle sınırlı da olabilir.

Türklerin sözlü kültür geleneğinin asıl karakterinin manzum bir geçmişe dayanıyor olması, atasözlerinin ilk örneklerinin de manzum olduğu fikrini kuvvetlendirir. Hemen her yörede söylenen örneklerin genel karakteri de bu kanıyı güçlendirir niteliktedir. Mensur olanları dahi, zamanla manzum biçimlerin dokusuna ait yapıları yitirmesinden kaynaklanıyor olabilir. (Elçin, 1993:626) Sivas yöresinde sıkça söylenen ve Doğan Kaya tarafından “düzgü” (1999: 403) terimiyle adlandırılan şu atasözleri söz konusu manzum atasözlerine örnek gösterilebilir:

Anasına bak kızını al / Kenarına bak bezini al

Ata binen ağadır / Atın yönü dağadır

Sen hot ben hot / Beygire kim versin ot

Arpaya katsan at yemez / Kepeğe katsan it yemez

Benzer yapıdaki atasözlerinin yüzlerce çoğaltılması mümkündür. Bu biçimsel özelliğin yanında atasözlerinin kendine has bir başka özelliği dikkat çekicidir. Tematik bir nitelikle bazı konu ya da kavramlarla ilgili taşıdığı yargıların olumluluğu ya da olumsuzluğu bakımından bazı

atasözlerinin mesajları birbirine zıt anlamlar taşır. Oysa genel hüküm çıkarma, örfi yasa koyma, kurallar belirleme niteliğine sahip bu sözlü ürünlerin tutarlı olması beklenir. Aslında düz mantıkla bakıldığında doğruymuş gibi görünen bu yargı, her atasözü kendi bağlamında düşünüldüğünde yanlıştır. Çünkü her bir atasözü farklı bir tecrübenin, farklı bir yaşantının sonucu ve ürünüdür. Anlamın bağlamdan doğması (Ong, 1995: 54) tecrübelerin paylaşanlarının etki ve tepkilerinden oluşması, bu sözlerin anlamının deneyimin farklılaşmasına bağlı olarak yeni tecrübelere dönüşmesi ve farklı anlamlar kazanması da gayet doğaldır. Türkiye genelinde bilinen Sivas'ta da sık sık kullanılan aşağıdaki atasözleri bu türden sözlerdir:

İyi insan lafının üstüne gelir. / İti an çomağı hazırla.

Akıllı saygıyı sayana kadar deli köprüyü geçer. / Ağır ol batman gel.

Atasözleri Türk geleneğinde buyruk niteliği taşır. (Ersoy-Akpınar, 2009:106) Bir nevi terbiye ve eğitim metodudur. Çünkü geleneğin tecrübe kaynaklı doğru-yanlış birikimini geleceğe aktarır. Aktarıırken de eş zamanlı olarak geleceği biçimlendirir. Bu yönüyle atasözlerinin milli bir karakter oluşumuna en önemli katkı sağlayan unsurlardan biri olduğu unutulmamalı, yerel bağlamda ortaya çıkan atasözlerinin zaman içinde genele teşmil edilemeyeceği düşünülmemelidir. Çünkü her yerel sözün bağlamını ve söz kadrosunu aynıyla olmasa bile benzeriyle taşıyan varyantlara aynı coğrafyanın farklı yörelerinde de rastlamak mümkündür. Kaldı ki genele teşmil edilen sözlerin evvelindeki oluş bağlamı da muhakkak ki yereldir ve farklı etkenlerle yaygınlaşma imkânı bulmuştur.

III. Deyimler

Deyim ifadesine gelince; sözcük, Türkçe “de-” eylem kökünden türetilmiş bir isimdir. Söylenmiş söz anlamında kullanılır. Ancak önemli ve söz konusu olan terim anlamıdır. Terim anlamı ise şöyle tanımlanabilir: İki ya da daha fazla sözcüğün kendi anlamları dışında bir başka anlamı karşılamak işleviyle bir araya gelerek oluşturdukları kalıplaşmış söz öbeklerine deyim denir.

Deyimler de atasözleri gibi, genellikle mecaz anlamlıdır. Kinayeli deyimler ve atasözlerinde daha ziyade mecaz anlam ön planda olmak üzere gerçek anlam kastı da bulunabilir. Atasözleri gibi deyimleri oluşturan sözcüklerin de yerine eş veya yakın anlamlısı kullanılmaz. Ancak çok özetlemek anlamında kullanılan “Burnunda tütme” deyiminin bir başka coğrafyada “Gözünde tütme” olarak kullanılması gibi deyimlerin de farklı yörelerde farklı varyantları olabilir. Fakat hiç kimsenin kendi kendine “Yüzünden düşen bin parça” deyimini “Yüzünden dökülen bin parça” şeklinde değiştireme yetkisi yoktur. Deyim ve atasözlerine dair değişiklik yetkisi anonim kültüre yani sözün sahibi olan geleneğin

kendisine aittir bunun da yayılma sürecinde kullanım bağlamına bağlı olarak gerçekleştiği bilinmektedir.

Deyimlerin içinde yargı bildirmeyenler olsa ve kalıp söz bir cümle halinde olmasa bile bazı deyimler yargı bildirir ve cümle halindedir. Çünkü deyimlerin asıl özelliği bir hal (durum) ifade etmeleridir. (Emir, 1979:7) Pek çoğu bir fikra alt yapısının ürünüdür. Mutlaka oluşum bağlamında bir olay ya da hikâye vardır. Yani pek çok atasözünde olduğu gibi deyimlerin de bize kadar ulaşmış ya da ulaşamamış bir oluşum bağlamı vardır. Bazıları bu bağlamla birlikte bilinirken bazılarının yalnızca kalıp biçimi bize kadar gelmiş, ancak hikâyesi unutulmuştur. “Danışa danışa danayı kurda yedirmek” deyiminin danayla ilgili önceden yapılmış bir planı ancak başkalarına danışma sürecinde danaya gelen zararı ya da deyim bu bağlamlardan kaynaklanan oluşum bağlamını çağrıştırmaması mümkün görünmemektedir.

Deyimler çoğu zaman mastar eylemlerle kurulabildiği gibi farklı söz öbekleri biçiminde de kurulabilirler. Yine manzum düzgü biçiminde atasözleri olduğu gibi, bu özelliklere sahip deyimler de vardır: “Ölümüz canı için helva ettik, tatlıydı biz yedik”, “Harınlıoğlu’nun abası; gece kendi giyer, gündüz babası”, “Ben umuyom bacımdan, bacım ölüyo acından” deyimleri bu türden manzum örneklerdir.

IV. Çiftçilik, Tarım Kültürü ve Aletleriyle İlgili Etnografik Malzeme İçeren Atasözleri ve Deyimler¹

Atasözleri ve deyimler bir bakıma etnografların en kolay tespit edecekleri halk kültürü unsurlarıdır. Çünkü her dönemde kalıp sözler vardır ve eğer gereğince korunup saklanabilirse var olmaya devam edecektir. Bugüne kadar kültürün paydaşı olan herkes, bu kalıp ifadelerden çoğunu veya birkaçını bilinçli veya bilinçsiz tekraren ya da yenilerini öğrenerek kullanmış, kendini ya da içinde bulunduğu durumu bu kalıp sözlerle ifade edip yansıtmıştır. Yani bir şekilde aidiyetinin gereğini yapmıştır.

Ancak günümüz toplumunda hızla gelişen teknoloji ve bu teknoloji çağının yarattığı modernist çark, geleneği dışları arasında öğütüp yok etmeye başlamıştır. “Aynen kanka!”, “Oha falan oldum yani”, “Tabii ki de öyle”, “...nın bitanesi, vurur yüze ifadesi!”, “Ay bana kal geldi”, “Adamın dibi” türünden alık ifadeler; yüklemsiz, yargısız söylemler; artık

¹ Çalışma sırasında tasnif oluşturulurken etnografik çalışmanın temel yöntemleri gereği Türkiye genelinde kullanılan ve yazılı kaynaklardan ulaşılan atasözleri ve deyimler değil; Sivas yöresinde, sahadan bizzat kaynak kişilerden derlenen atasözleri ve deyimler tercih edilmiş, bu atasözleri ve deyimlerdeki etnografik malzemeyle birlikte kimi zaman kalıp sözün oluşum bağlamı ve hikâyesine, genel olarak da nerelerde nasıl işe koşulduklarına ve hangi anlamları taşıdıklarına yer verilmiştir. Bu kalıp ifadelerin bir tematik bütünlük arz etmesi açısından konunun akışını zedelememek için ayrı ayrı atasözü ve deyim şeklinde incelenmemiş kalıp sözün ilk sesinden yola çıkılarak alfabetik sırayla örnek atasözleri ve deyimler bir arada değerlendirilmiştir.

anlaşılabilirlik sınırını aşmış, yarım ağız, saçma ve anlamsız jest ve mimiklerle konuşan, kime özendiğini dahi bilmeyen bir nesil türemiştir. Hızla unutulmuş atasözleri ve deyimleri gençlere herhangi bir gerekçe söyleyen orta yaş grubu ya da daha yaşlı insanlar, gençler tarafından alay konusu edilerek ya çağdışı cahiller ya da nasihat vermeye var olmaya çalışan bunak yaşlılar muamelesine maruz bırakılmaktadır. Öcal Oğuz; bu saçma dil, yaşam ve iletişim biçiminden bahsederken sözü buyruk olan uluların hiçleşme serüvenine ve sözün değersizleşmesine vurgu yapar: “Yeni kentin çok katlı ve az odalı evleri, dede/nine ile torunun birlikte yaşamasını imkânsız kılınca ve çocuklar sıfır yaştan itibaren okullaşınca kuşaklar arası kültür aktarımı da kesildi. Böylece yaşlıların toplum içindeki bilgelik rolünün ortadan kalkmasının ardından aile içinde torunlara hikâye/masal anlatma, eğlendirme ve eğitime imkânları da ellerinden alınmış oldu. (...) Yeni kentte yaşlılar gençlerin insafı ve vicdanlı davranışlarıyla yaşamalarına izin verilen, ölümü bekleyen tüketiciler konumuna getirildi. Yeni kuşaklar onların kırgınlıklarına, öfkelerine değer vermedi; önce dolmuşta, otobüste yer vermedi, konuşursa sen sus dedi; nihayet işi varlığına tahammülsüzlüğe kadar getirdi. Dedesini, ninesini döven; kefen parasını çalan torunlar ortaya çıktı.” (2019: 109-110) Oğuz, bu trajik gidişe çözümü ise: “Onların hafızalarında hâlâ yaşayan ama talep olmadığı için unutulmakta olan masal, efsane, hikâye, dua-beddua gibi pek çok sözlü edebiyat ürününü ve pek çok geleneksel çocuk oyununu bayramdan bayrama değil de daha sık görülecekleri torunlarına aktaracakları kentsel kurgular yapılabilir. Mesleki deneyimlerini mesleğe yeni başlayan gençlerle paylaşabilecekleri, anılarını anlatabilecekleri meslektaşlar arası buluşmalar, yaygın öğrenme formatında planlanabilir.” (Oğuz, 2019: 110) şeklindeki önerileriyle dile getirir.

Atalarının yaşam biçimine, kullandıkları eşyaya, sanatına, zanaatına, tarımına, yediği yemeğe, söylediği söze hor bakıp ona ait her şeye sırtını dönen ve ona ait değerleri yok pahasına elinden çıkararak; bakırını tenekeyle, plastikle değiş tokuş eden; gümüşünü çöpe atan nesli, yöneticilerin ve yetkililerin etnoğrafik eşyasını dolayısıyla değerlerini koruyup müzeleyemeyen uygulamalarının eseri olarak gören Oğuz; özellikle örneklem olarak seçtiğimiz tarım ürünleri ve tarım kültürüyle ilgili çedene ve kendir tarımına da vurgu yaparak, Muzaffer Sarısözen tarafından derlenen ve Akdağmadeni türküsü olarak da bilinen bir türküden hareketle, çedene tarımının terk edilmesinin hem bir gıda ve endüstri hammaddesinin hem de köklü bir kültürün kaybına örnek olduğuna vurgu yapar. (2019: 142143)

Sahadan derlenen çiftçilik, tarım kültürü ve aletleriyle ilgili etnoğrafik malzeme içeren diğer atasözleri ve deyimlerle bunların kullanım bağları

da aşağıya çıkarılmıştır². Etnografik malzemenin bir kısmı bahçe tarımı; yoğun olarak sözlü kültür ürününe konu olan diğer kısmı ise, hububatla ve bölgede yaygın olan hayvancılıkta yem niteliğinde kullanılan tarım ürünleriyle ilgilidir. Çalışma esnasında kalıp sözlere ve bunların söyleyenlerine ait yerel ağız muhafaza edilmiş, söz kadrosunun standart dil ile söyleniş şekli ayıraç içinde yanına yazılmıştır. Atasözü ve deyimlerin hangi durumlarda işe koşulduğuna ilişkin bilgi, yine kaynak kişilere sorulmak suretiyle elde edilmiştir. Kimi zaman kaynak kişiler, kalıp ifadeleri oluş bağlamıyla birlikte anlatmak suretiyle temsil getirmiş, yakıştırma yoluyla da yeni bağlamlarıyla ilişkilendirmiştir. Alanda tespit edilen, daha yüzlercesiyle de örneklenebilecek olan etnografik bağlamlı kalıp sözler, alfabetik sırasıyla aşağıda açıklanmaya çalışılmıştır:

1- Ambara girmeden ekinim var demiyececeñ: (2)

Ambar kültürü özellikle hububat tarımı yapılan yerlerde tandırılıkların bir bölümünde üstü açık merdivenle çıkılan ve öyle doldurulup boşaltılan bir alandır. Hasat bittikten sonra hububat ürünleri ambarlarda muhafaza edilir. Ürün henüz tarladayken ya da harmandayken emniyette değildir. Her an yağmur yağabilir, yanabilir, çalınabilir yani başına bir şey gelebilir. Ancak ambara girdiğinde ekinim var denilip sahiplenilebilir. Çünkü ancak o durumda garanti altında, sahibinin elindedir. Bu atasözü Sivas yöresinde yoğun olarak yapılan buğday tarımına ve hasat kültürüne işaret eder.

Mecazi manada bir şeyi sahiplenmek için acele etmemek gerektiğine vurgu yapar. Özellikle kız isteme olayında yüzük takmadan sahiplenmek ya da plan kurmanın yanlışlığıyla veya ev araba gibi satın alınması planlanan ve pazarlık safhasında olan kıymetlerle ilgili olarak daha çok söylenir.

2- Arpanıñ yatanı ambar doldurur, buğdayıñ yatanı duşman güldürür: (1)

Yine hububat tarımıyla ilgili ambar, buğday ve arpa ifadeleri, yörenin tarım kültürününün temel üretim malzemeleri ve bunların saklama yerine işaret eder. Arpa; hayvancılık bağlamında hayvan yemi olarak kullanıldığı için, arpanın ambarda dolu ve çok olması, hayvanların kışın aç kalmayacağı anlamına gelirken; buğdayın ambarda kalması, ürününü satamamak anlamına gelir. Dolayısıyla ürün sahibi buğdayını satamadığı için kendi evinin ve ailesinin diğer ihtiyaçlarını karşılayamayacaktır.

Mecazi anlamda ise çoğu zaman kadın ve erkeğin aile içindeki işlevleriyle ilgili olarak söylenir. Kadının evde oturması ve evinin işiyle meşgul olması,

² Atasözü ve deyimlerle ilgili kaynak kişi bilgisi çalışmanın sonuna eklenmiştir. Numaralandırılan kaynak kişilerin söyledikleri atasözlerinin ya da deyimlerin yanına kaynak kişinin numarası ayıraç içinde belirtilmiştir.

doğal bir süreçtir. Yörede kadının evinin dışında çalışmak gibi bir zorunluluğu yoktur. Arpa metaforuyla kadın kastedilmiştir. Buğday metaforunda ise, ailenin geçimi saklıdır. Geçimi ise, erkek sağlamak zorundadır. Gerekirse dışarıda çalışır ama ailesini hiçbir zaman başkalarına muhtaç etmek istemez. İşte buğday simgesinde kastedilen erkek çalışmıyorsa bu muhtaçlık anlamına gelir ki bu da düşmanları o ailenin üstüne güldürecek bir durumdur. Atasözü, bu istenmeyen duruma karşı tedbir amaçlı öğüt niteliği taşır.

3- Arpaya ğatsañ at yemez/ Kepeğe ğatsañ it yemez: (4)

“Bir dul ğarı varımış. Birez de yaşlıcaymış. Ğarının ğişişi ölüp de kimsesiz ğalınca eyice fahır düşmüş zavallı. Ğonşuları buña bazı tavsiyelerde bulunmuşlar, demişler ki:

- Bacı, demişler beyle perişan olanaca bir ğişiye var. Heç yoğusa muhanete muhtac olmañ, demişler. Ğarıcağız yerini yurdunu bilen ğarıymış. Eyle hele hüle³ ğarı dağılımı(deşilmiş) demek ki, demiş ki:

- Anam bacım nidecēñiz (ne yapacaksınız) siz? Beni kim n’itsiñ (ne etsin)?. Bu yaşdan sōna beni arpaya ğatsañ at yemez, kepeğe ğatsañ it yemez, demiş.

Oluşum bağlamı olmasa da yörede yaşanmış bir kullanım bağlamı olduğu anlaşılan atasözü; yörede yetişen arpanın atları beslemek için, buğday öğütülürken unun elenmesi yoluyla posa şeklinde çıkan kepeğin de köpek beslemek için kullanıldığına ve bunun bir kültüre dönüştüğüne işaret eder.

Mecazi anlamda ise, insan belli bir yaşı geçtikten sonra ondan beklenen şeylerin de azalması gerektiğini ifade etmek için söylenen bir sözdür. Hikâyesi ya da fıkra sayılabilecek nükteli bir sonuca sahip kullanım bağlamı, herkes tarafından bilinmese bile düzgü biçimindeki nüktesiyle yörede işe koşulmaktadır.

4- Arpa ununa “Herle⁴ oluñ mu?” demişler. “Olurum” demiş. “Çörek oluñ mu?” demişler. “Olurum” demiş. “Börek oluñ mu?”deyinci “O ğadar incelemem, üzülürüm” demiş: (4)

Diyaloglar halinde tiyatral bir yapıyla oluşturulmuş kalıp söz için bir öğüdü olması nedeniyle her ne kadar atasözü demek mümkünse de atasözü biçiminde kalıplaşmış nükteli fıkra demek daha doğru olur. Çünkü hem nüktesi hem de öğüdü mevcuttur. Kültüre dair etnografik bağlamında yine arpa vardır. Diyalogun verdiği mesaj, insanların hayvanlar için yem olarak kullanılan arpa ununu ekmek ve yemek yapımında da kullandıklarıdır.

³ Hele hüle: sıradan, basit, ağırbaşlı olmayan

⁴ Yeşil mercimekle yapılan ve içine un terbiyesi de konulan bir çeşit çorba.

Mecazi anlamda ise; herlenin ve çöreğin kaba saba işler, böreğin ise ince iş olduğuna vurguyla, bir kişiden beklenmesi gereken iş ya da hizmetin bir sınırı olması gerektiğine vurgu yapar.

5- Ben söylüyom bir kile sen ağnamıyoñ(anlamıyorsun) bir mucur: (4)

Kile ve mucur, hububat ölçü birimleri olarak kullanılan birimlerdir. Tasnifimizde ölçü birimleri ile ilgili etnografik malzeme içinde değerlendirilebilecek maddi kültür unsurları olsa da tarım ürünlerini ölçmek için kullanılmaları yönüyle tarım ürünleriyle ilgili etnografik malzeme içinde de değerlendirilebilirler. Bir kile 25-28 kg, bir mucur ise 4-5 kg'dır. Deyim özelliği gösteren ve durum tespiti yapan kalıp sözle kastedilen gerçek anlamdan tamamen boşanmış bir mecazdır. Muhatabın söz sahibini yeterince anlamadığı durumda kullanılan bir deyimdir. Çaresizlik karşısında hayatın içinden gerçekçi bir benzetme ve somutlamayla kültürü yansıtan ölçü birimleri, kavrayışın yetersizliğini vurgulamak için kullanılmıştır.

6- Bir evleğin verdiği, bir padişah vermez: (4)

Evlek, tarım arazisine dair bir terim olduğu için tarımla ilgili yer bağlamında maddi kültür unsuru olması bakımından etnografik malzeme olduğu düşünülebilir. Aynı zamanda ölçü birimleriyle ilgili etnografik malzeme içinde de değerlendirilebilir. Bir evlek bir dönüm arazinin yaklaşık dörtte biri kadardır.

Atasözünün mecazlı iletisi ise, kişinin sahip olduğu şey çok az da olsa elindekinin kıymetini bilmesi gereğidir. İnsanın kendi arazisinin olması ve ailesinin geçimini bu araziden ekip biçtiğiyle sağlaması, onun itibarıdır. Çabalarının karşılığını değil başkalarının lütfunu bekleyenler, beklediklerini bulamayabilir ve hayal kırıklığına uğrayabilirler. Çünkü yine yörede bu durumu ifade eden bir başka atasözünde ifadesini bulduğu şekliyle “Elden gelen öğün olmaz, o da vaktinde bulunmaz.” Birileri bir padişah kadar cömert olsa ve bir başkasına bir şeyler bağışlasa dahi, doyum göreceli bir durum olduğu için istediği ve beklediği kadarını hiçbir zaman veremez. Kalıp söz, en güzeli ve en onurlu olanı kişinin kendi çalışıp kazandığıdır, anlamında kullanılan bir atasözüdür.

7- Bize gel, bize gel günler göresiñ; dağarcıh dağarcıh unlar yiyesin: (4)

Dağarcık, yörede çobanların çantasına verilen addır. Çobanın günlük azığını taşıyacak kadar hacme sahiptir. Çobanlar, dağda sürülerini otlatmaya çıkarken dağarcıklarına o gün yetecek kadar yiyecek alırlar. Daha çok yöreye özgü dokuma kilimlerden ya da deriden mamul bir etnografik malzemedir. Bu bağlamda el sanatları ve zanaatlarla ilgili etnografik malzeme içinde değerlendirilebileceği gibi un için bu deyim

has ölçüm aracı olarak kullanılması nedeniyle, tarımla alakalı kabul edilmiştir. Un ifadesi de yine hububat tarımına ve yörenin beslenme kültürüne dair ipuçları vermektedir. Yörede daha çok unlu mamullere dayalı bir beslenme biçimi mevcuttur. Kış çok uzun geçtiği için; iklim, sebze tarımı için çok elverişli değildir.

Mecaz anlamıyla ise, farklı bağlamlarda kullanılabilecek bir deyimdir. Fakir bir delikanlı zengin bir kıza talip olduğunda veya herhangi biri evinde ikram edecek bir şeyi olmadığı halde bir başkasını ısrarla evine davet ettiğinde söylenen ve durumunun farkında olmayışını kınayan bir deyimdir. Çünkü yörede fakirin evinde olsa olsa en fazla un olur başkaca bir şey pek fazla olmaz. Diğer işe koşumda ise, zengin evin kızına fakir bir delikanlı çok şey vaat edemez dersi vardır.

8- Bugün böyle galmaz bulgur tumana dolmaz: (1)

Bulgur, buğdayın kaynatılıp çekildikten sonra pilavlık olarak kullanılan kırık biçimine verilen addır. Buradaki tuman ifadesi, şalvar anlamındadır. Muhakkak bir oluş bağlamının bulunduğu sezilen atasözünde tarım kültürünün bir ürünü olan bulgur, giyim kuşamla ilgili bir etnografik malzemeyle(şalvar) alışılmamış bir biçimde absürt bir yakıştırma ile yan yana getirilmiştir.

İnsanın şalvarının içine bulgur doldurması hem hijyen açısından hoş karşılanmaz hem de yapılması ya da denenmesi saçma bulunur. Buradan hareketle atasözünün örtük iletisi de kötü günün ya da başa gelen kötü hadisenin mantığı olmadığı ve öyle sürüp gitmesinin de mümkün olmadığı üzerine bina edilmiştir. Teselli niyetiyle söylenen ve yaşanan herhangi bir kötü durumdan kurtulmakla ilgili ümitvar olunması tavsiyesi bağlamında kullanılan bir atasözüdür.

9- Çabalıyan gider çite: (3)

Ğoc'öküzünen at, ahırda yem yiyorumuş. Ğoc'öküz duruyorumuş, anca bir: "Çite gidilecek." diyormuş. Bir demiş, iki demiş, beş demiş... At bahmiş ki bu susmıyacah, canı sıhılmış demiş ki:

Ğoc'öküüz! Ğoc'öküüz! Ne g..ünü yırtıyoñ? Gine sen gidecēn, gine sen gidecēñ; çabalıyan gider çite, demiş.

Çitten kasıt, çifte gitmek yani tarla sürmeye girmek anlamındadır. Tarlaya tohum ekilmeden önce tarlanın toprağı, saban adı verilen bir aletle ve bu alete bir çift öküz koşularak toprağı kazmak suretiyle yumuşatılır. Bu işe çift sürmek adı verilir. Alışılmış olan bu işin öküzlerle yapılmasıdır. Burada etnografik bağlam hem sabanı hem çift sürme kültürünü hem tohum ekme öncesi hazırlığını çağrıştırmaktadır. G..ünü yırtmak ise, yörede özellikle tavuğun yumurtlarken çıkardığı şamataya gönderme yapılarak kullanılan bir başka deyimdir. Boşuna çabalamayı ya da üstesinden gelemeyeceği iş için boşa emek sarfetmeyi kast eder. Fıkra

biçiminde anlatılan ironik oluşum bağlamının nüktesi, atasözümüzün kalıp sözünü oluşturmuştur ve fıkrasını bilmeyenlerin dahi kalıp sözü bildiği gözlenmiştir.

Atasözünün mecazî bağlamının öğüdü ise, bir işi yapmanın o işin sorumluluğunu taşımak ve kabullenmekle ilgili olduğunu vurgulamaktır.

10- Çoğ (çok) çalışanın sırtına saman sarallar (sararlar): (4)

Saman; arpa, buğday gibi hububat ürünlerinin harmanda dövülmesi sonucu tanesinden arta kalan sap kısmının ufalanmış biçimidir. Kışa ayları için depolanır ve hayvan yemi olarak kullanılır. Kinayeli bir atasözüdür. Gerçek anlamıyla da düşünülebilir. Özellikle yük taşımak işinde çok çalışan insanların vücutları yükün ağırlığından zarar görüp yara bere olmasın, yükü hissetmesin diye sırtlarına saman sarılır. Anadolu insanının ürettiği tarım ürünü hem hayvanına yem olur hem de günlük yaşantısında işe koşup işini kolaylaştırabilecek pek çok biçimde kullanılabileceği bir malzemeye dönüşebilir.

Mecaz anlamıyla ise; başkalarına ömrünü adayan, hayatı hep fedakârlıkla geçen insanların kıymetinin hiç kimse tarafından bilinmeyeceğine vurgu yapılır. Hatta özverili insanın yaptığı fedakârlıkları yapmak zorunda olduğu algısıyla etrafındaki insanlar, zamanla üzerine daha çok yük yığmaya çalışırlar anlamında kullanılan bir atasözüdür.

11- Değirmene vardım derdim yanmıya / Değirmen başladı hır hır dönmiye: (6)

Durum ifade eden bir deyimdir. Gerçek anlam kastı olmayan deyimde değirmen, yöre insanının buğdayını öğüttüğü bir bakıma geçim kaynağıyla ilgili işini yapıp sorununu çözdüğü yer olmak yönüyle metaforik bağlamıyla kullanılmıştır. Derdimi yanıp problemimi çözsün diye başvurduğum kişi, benden de dertli çıktı; ben, derdimi söylemeye utandım manası kastedilmiştir.

12- Dilki demiş ki; “Tarlanın pöçüğünen, öğlenin ısıcağı olmasa ben de ireşberlik⁵ ederdim.”: (4)

Rençber, aslı itibariyle Farsça bir sözcüktür. Renç; sıkıntı, eziyet, bar/ber ise, taşıyan demektir. Sözcüğün temel anlamı, eziyet ve sıkıntı çekendir. Kolay gibi görünen çiftçilik işinin aslında zor olduğuna, özellikle öğlen sıcağında çalışmanın, tarla köşelerini hasat etmenin insanın takatini daha da zorladığına işaret eden bir atasözüdür. Zayıf çelimsiz bir hayvan olması nedeniyle tercih edilen Tilki ironisi, söz konusu güç işe talip

⁵ Rençberlik: Çiftçilik

olduğunda başarmanın zorluğuna, herkesin yapamayacağına işaret içindir. Tilki benzetmesiyle verilen örtük ileti, işin zorluğunu bilmeyen herkesin çift çubuk işinin kolayca ve herkes tarafından yapabileceği konusunda yorum yaptığına dairdir.

13- Dohuz dekmiğinen seray bosdanından goğulmuş: (4)

Dokuz tekmeyle saray bostanından kovulmak deyimindeki saray bostanı ifadesi, sebze yetişen alanın bir saraya ait olması yönüyle cömertlik kültürüne vurgu yapmaktadır. Saray ifadesinde mecazı mürsel yoluyla sarayın sahiplerine gönderme yapılır. Sarayın cömertliğiyle; herkes, o bostandan istediği kadar yararlanabilir ya da gıdalanabilirken; arsız, yüzsüz, etrafında bıkkınlık yaratan biri (ki burada şahıs çağrışımı deyim oluşum bağlamında bir kovulma hikâyesine işaret eder), dokuz mübağalağalı sayısıyla tekmelenerek bu cömertlikten nasiplenememiştir. Burada bahçe tarımına dair bostan ifadesi; bir maddi kültür unsuru olarak, ironik bağlamda, herkesi boğup bunaltarak rahatsız eden, kimsenin hoşlanmadığı kişiliğe işaret eder.

14- Dört dönüm bostan / Yan gel yat Osman: (4)

Bostan ifadesiyle yemeklik sebze yetiştiriciliğine ait maddi kültür unsurunu yansıtan atasözü, öğüdünü Osman ve bostan kafiyesiyle muhtemelen bir yaşanmışlıktan almış olmalıdır. Sözü yapılarındaki kişi ögesi, hikâyesi unutulmuş yahut hâlâ yaşamakta olan gelenekte bir yerlerde saklı nükteli bir olay çağrışımına işaret eder. Osman'ın tembelliği, elindeki nimeti değerlendirmemesiyle vurgulanmaktadır. Dört dönüm bostanda; çalışması, bu nimeti değerlendirmesi ve bundan bir kazanç elde etmesi gereken Osman adlı kişinin gayreti eksiktir. Öğüt, tariz yoluyla tersi kastedilerek verilmekte Osman'a çalışması gerektiği hatırlatılmaktadır ancak bu Osman'ın çok umurunda değildir.

15- Ekdığım nohut, biçdiğim nohut; şehere geldiñ de leblebi mi olduñ, içine s..diğim nohut: (4)

Şarğışla'nın köylüklerinden birinden bir adam ğarısını Suvas'a götürmüş. Ğarı koye gelmiş, ğonşularına şehirde gördüklerini ānadıyormuş:

- Bacı şehir eyle eyce, eyle eyce ki adamıñ geri gelesi gelmiyor. Bizim Mahmit, şehirde baña beşiy aldı, adına leblebi diyollar. Amanıñ nasıl datlı, amanıñ nasıl datlı... deyinci; köyün ğarıları, ağızlarını açmış diinemişler ğarıyı. Bir gün bu ğarının ğonşularından birini de ğışisi şehere götürmüş. Ğarı, şaşgın şaşgın çarşıdaki tikanlara(dükkanlara) bahıyormuş. Ğocasına demiş ki:

- Heriiif, bizim köylü Adile'ye ğışisi Suvas'da leblebi deyi beşiy almış. Çoh datlıymış. Ne var, ecik de sen alsañ da biz de yesek, demiş.

O arada tam da leblebiciniñ öñüne gelmişlerimiş. Adam leblebiyi dardtırırken ğarı, baħmıř ki leblebi deyi dardtıhları şey, nohuttan başka beşiy deĝal. Gendi gendine söylenmiş:

- Vuuuu! Ekdiĝim nohuut, biçdiĝim nohut!

şehere geldiñ de leblebi mi olduñ, içine s.....ım nohut, demiş.

Sivas yöresinde yapılan kuru baklaĝil tarımıyla ilgili maddi kültüre vurgu yapan bir deyimdir. Çıkış baĝlamı olarak anlatılan fıkranın nüktesi; sonradan deĝiřen, başkalarına tepeden bakan, nerden geldiğini unutan insanlara karşı onların geçmişini bilen kişilerce kınama ifadesi olarak söylenir.

16- Ekmedim, biçmedim; oh baña bir yıĝıncıh: (3)

Genel olarak tarım bitkilerinin, Sivas yöresinde ise çoĝunlukla hububat tohumunun tarlaya atıldıktan sonra hasadına kadar olan haline ekin adı verilir. Yıĝın, ise; buĝday tarlasında ekin biçildikten sonra, ekin saplarının dövölmek için harmana taşınmak üzere, bir tepe halinde üst üste konulduğu konik biçime verilen addır.

Öyküleyici ve birinci kişili anlatımla olay baĝlamını çağrıştıran bu deyim de oluş hikâyesine sahada henüz ulaşılamamıştır. Ancak ifadesinden bu baĝlamın mevcut olduğu net olarak anlaşılmaktadır. Mecaz anlamda kullanılan ve hak etmediĝi bir faydayı, kolayca elde edenlere vurgu yapan kinayeli bir deyimdir.

17- El yumruĝunu bilmiyen gendi yumruĝunu deĝirmen daşı sanarımış: (4)

Deĝirmen taşı, biri altta ve bir üstte olmak üzere iki taştan oluşur. Üstteki taşın dönmesi suretiyle buĝday taneleri arada ezilerek una dönüşür. Buĝday bir tarım ürünü deĝirmen taşı da bu ürünü işleyen bir maddi kültür unsurudur. Vurgulanan özellik üstteki taşın aĝırlıĝı ve eziciliğidir. Kast edilen anlam ise, bazı insanların kendilerinin çok yiĝit ve yenilmez olduğunu düşünüp öyle hareket etmeleridir. Bu insanlar pervasız ve saygısızdır, herkese karşı saldırgan bir tutum sergilerler. Ancak bu durum, kendilerinden daha güçlüsüyle karşılaşmadıkları için yersiz bir özgüvendir. Bu atasözü bu türden yersiz ve gereksiz özgüven serdeden insanları eleştirmek için kullanılır.

18- Ğuyruħlu (kuyruklu) ĝumbara (kumbara); çeker döker ambara: (4)

Aslında bilmece biçiminde kalıplaşan ve cevabı fare olan bu kalıp söz, yöre halkı arasında ailesinin ve kendinin rızkını başkalarına yediren yahut kendi eşyasının ya da malının kıymetini bilmeyip onu başkalarına kullandıran serkeş kişilerle ilgili kullanılan kınama ifadeli bir deyimdir. Ambar daha önce de açıldıĝı gibi Anadolu köylüsünün evinde veya

tandırılığında bulunan hububat deposudur. Tarım ürününün korunduğu yer anlamıyla bir maddi kültür unsurudur sembolik anlamda başkasına aktarmak anlamı taşıırken gerçek anlamıyla farenin yuvasını ifade eder.

19- **Güz gelür ekin ekilür, vahdı gelinci biçilür: (2)**

Bir maddi kültür malzemesi olarak tarım ürünlerinin tarladaki halini ifade eden ekin, yöre halkının temel geçim kaynaklarından biridir ve zamanında ekilip biçilmesi, verimin bol ve kazançlı olması bakımından önemlidir. Ayrıca “ekilir” ifadesiyle tohum, çağrışımı yapılmıştır. Sivas’ın mevsim geçişlerinin ani olması ve kışının çok karlı ve dondurucu olması nedeniyle tarım ürünlerinin ekim ve dikim zamanları doğru takip edilmelidir. Buradan hareketle bu atasözünde de her işin zamanında güzel ve anlamlı olduğuna vurgu yapılmaktadır. Mecazi olarak ise, gençlerin evlilik yaşlarının geçirilmeden evlendirilmeleri, sözün yerinde ve zamanında söylenmesi gibi bağlaşımlar kazanabilir.

20- **Hah (hak) değirmend’olur: (4)**

Eskiden köylüde para çok bulunmadığı için, değirmenciler; köylünün öğüttürmek üzere getirdiği buğdayın bir kısmını ücret olarak almış. Kültürün bir parçası olan bu durum halk arasında “değirmencinin hakkı” anlamında sadece “hak” sözcüğüyle adlandırılmış. Hak sözünün haklı olarak geçmesi gereken yerin de değirmen olduğu vurgusuyla bu öğütlü söz söylenmiş.

Söz; zaman zaman, birinin hakkını bile isteye vermek istemeyen kimseye hak sahibi “Benim hakkımı ver.” dediğinde diğerinin yüzüzce “Hak değirmende olur” diyerek baskın çıkması biçiminde; zaman zaman da haksızca hak isteyene aynı sz adrosuyla söylenir. Yani haklılık ya da haksızlık bağlaşımlı değışse bile söz kendi bağlaşımlında anlaşılması gereken biçimde doğru anlaşılır.

21- **Halña göre halay çek, b...uña göre bostan ek: (4)**

Bahçe tarımıyla ilgili olarak kullanılan öğütlü kalıp söz, çirkin ve küfürlü gibi görünmekle birlikte, söz kadrosundaki b.. ifadesini gübre anlamında taşımaktadır. Bahçe tarımının önemli bir enstrümanı olan ve verimin artmasını sağlayan gübreleme uygulaması için, Anadolu’nun pek çok yerinde olduğu gibi Sivas yöresinde de hayvan dışkısı kullanılmaktadır. Yörede kurusuna “ahbun”, kurumamış biçimine ise “fişkı” adı verilir. Köy insanının ekonomisine önemli bir katkı sağlayan hayvan dışkısı, gübre olarak kullanıldığı gibi kalıplara dökülüp kurutulmak suretiyle “tezek” adı altında, ısınma amaçlı kışlık yakıt olarak da kullanılır.

Hal, takat anlamıyla kullanılmıştır. Halay düğünlerde ve eğlencelerde yapılan yöresel dansın adıdır. Halayın çok hareketli ve yavaş biçimleri vardır ve yörede genel olarak ağırlama biçiminde yavaş tempolu halaylar hakim olsa da özellikle zayıf takatsiz bir insanın güç yetiremeyeceği kadar

hareket ve efor isteyen halaylar da mevcuttur. Bu bağlamda güç yetiremeyeceğin işe kalkışma anlamında “Halına göre halay çek” denilirken, ekonomik gücünü aşan işlere kalkışma öğüdü de “B..una göre bostan ek” ifadesiyle verilmektedir. İnsanlar, herhangi bir işe kalkışacakları zaman kendi boylarını aşıp aşmayacağını hesaplamalıdır. Bostan ekeceği zaman gübresinin yetmeyeceği kadar eken insan, nasıl tedbirsizlik ve düşüncesizliğinden dolayı küçük düşer ve kınanır; bir düğüne gidip kendi üstüne düşmeyecek kadar eğlenen biri de yine yersiz, zamansız ve alakasız davrandığı için öyle küçük düşüp kınanabilir. Kalıp söz, herhangi bir tedbirsizlik ya da yersizlik, baş edilemeyecek kadar büyük sorunlar yaratabilir öğüdüyle kullanılan bir atasözüdür.

22- Harmana giren porsuğ, dirgene gatlınır: (4)

Porsuk; hem etcil hem otçul; sert tüylü, kötü kokulu, tüyleri sarı ile kahverengi arasında, halk arasında boz denilen renkte, sansar ailesinden bir hayvandır. Harmanda buğday tanelerini yediği için; çiftçi, elindeki tarım aletini onu döven ya da kovmaya yarayan bir gerece dönüştürür. Dirgen de bu gereçlerden biridir ve ekin sapını yaymak veya kaldırıp yığın yıkmak için kullanılan demirden ya da ağaçtan yapılan ucu üç çatalı bir tarım aletidir.

Öğütlü kalıp söz, bir işe kalkışan kişinin onun iyi ya da kötü sonuçlarına katlanmak zorunda olduğunu hatırlatan bir atasözüdür.

23- Harmansız yıl olmaz, olsa da dibi delik olur: (6)

Yörede arazisi olan çiftçinin temel geçim kaynağı hububat tarımı olduğu için ekin ekmeden geçirdiği yıl elbette ürün alamadığı dolayısıyla geçimi için gerekli ihtiyaçlarını temin edemediği harmansız yıl anlamına gelir ki bu çiftçi için kıtlık yılı demektir. Yokluk ve yoksullukla geçeceği için, dibi delik bir erzak çuvalı ya da torbası benzetmesi ile yokluk ve kıtlığa işaret edilmiştir. Harman hasadın yapıldığı yer olması sebebiyle tarımla ilgili bir maddi kültür unsuru kabul edilir.

Atasözünün temel öğüdü ise çalışmadan hiçbir şey elde edilemeyeceği yoksulluğa düşüleceğidir.

24- Her güluñ bir derdi var, değirmenciniñ derdi de su: (4)

Tarım ürünlerinin una dönüştüğü yer olmak bağlamıyla bir maddi kültür unsurunu teşkil eden değirmen, nasıl çalıştığına ve dönmek için su gücünden yararlandığına ve enerji kaynağını sudan aldığına vurgu yapan atasözünde öğütlenmek istenen mesaj, kimseyi dertsiz, tasasız görmemek gerektiğidir. Çünkü herkesin öncelikleri ve ihtiyaçları farklı olduğu için dert edindiği şeyler de farklı olabilir. Bir başkasına basit bir problemmiş gibi gelen bir mesele, diğer bir kişi için içinden çıkılmaz bir sorun olabilir. Yörede “Dertsiz baş yarasız ağaç olmaz atasözüyle de ifade edilen durum,

kimsenin bir başkasının dardına derman olmuyorsa bile dertsizmiş gibi görüp hafife almaması ve incitmemesi öğüdünü taşır.

25- İt gağınının kölgesinde (gölgesinde) yatarımış da gendi kolgem sanarımış: (4)

Kağrı, Anadolu'nun pek çok yöresinde olduğu gibi Sivas'ta da yöre insanının yük ve tarım ürünü taşımak amacıyla kullandığı, ön tarafına iki öküzün koşulmasıyla hareket ettirilen, ağaçtan yapılmış, iki tekerlekli ilkel arabaya verilen addır. Tarım kültüründe taşıma amaçlı bir maddi kültür unsurudur. İnsanlar ya da hayvanlar, bazen yaz sıcaklarında, açık arazide güneşten korunmak için, öküzler kağrıdan çözüldükten sonra, kağrının altına uzanır ve dinlenirler. Bu durumda kağrı iyi bir gölgeliktir.

Deyimin ironik bağlamında itten kasıt, köpek değil yerini yurdunu bilmeyen, konumuna göre hareket etmeyip kendini olmadığı yerde hissedenden kişidir. Aslında hatırı sayılır bir kimse sayesinde adam yerine konulmaktadır. Diğer insanlar, hatırını saydıkları kişiyi kırmamak için ona katlanmaktadır. Ancak o, bunun ya farkında değildir ya da bile bile suiistimal ediyordu. Bu tarz durumlarda halin ifadesi için kullanılan bir deyimdir.

26- Küsene küsgü veriller (verirler), bir çeten esgi veriller, total deviye (deve) bindiriller (bindirirler), babası köyüne gönderiller (gönderirler): (4)

Özellikle kocasına ya da koca evinden kayınvalide ya da kayınpeder gibi birine küsüp nazlanan, sık sık baba evine gitmek isteyen gelinler için söylenen bir atasözüdür. Çeten tarım kültüründe saman taşımak için kullanılan, çitten örülmüş bir çeşit sepettir. El zanaatlarıyla ilgili etnografik malzeme içinde değerlendirilebileceği gibi daha ziyade tarım kültürüne ait bir ürün olan samanı taşımak için kullanıldığı için tarıma dair maddi kültür unsuru olarak kabul edilmelidir. Küsgü, kaldıraç olarak kullanılan bir çeşit demir ya da ağaç sopadır. Yani küsen gelini önce küsgüyle döverler ya da kalkıp gitmek istemese bile koca evinden zorla kaldırıp eski püskü eşyalarını da sepete doldurur, total bir deveye de bindirerek babasının köyüne gönderirler. Kocaya küsüp sorun yaratmak veya baba evine gitmek istemek, yörede gelinlerle ilgili pek hoş karşılanmayan bir durumdur.

Yöre anlayışında ne kadar zor şeyler yaşasa bile bir genç kız, duvağını sürükleyerek girdiği koca evinden kefenini sürükleyerek çıkmalı; yuvasını dağıtmamalıdır. Bir çeten eski ve total deve, başıbozukluğa verilen cezadır. Gelin mutlu değilse ve mutsuzluk yaratmışsa; baba evine de gönderilmişse, "kız adı, dul olmuştur." Dalli güllü, yeni kıyafetler giyemez, eski püskü giyer. At üstünde giderken ona verilen değeri yitirmiştir. Onun layığı total devedir. Devenin bir ayağı nasıl eksik ve aksaksa onun da bir yanı eksik ve aksaktır artık. Bu bakımdan atasözünde verilen öğüdü dinlemeli gittiği evle

iyi geçinip kocasına yar olmalıdır. Bu atasözü, aile yaşamı ile ilgili etnografik malzeme ile ilgili de değerlendirilebilir. Çünkü o kültürü daha yoğun olarak yansıtmaktadır. Ancak çeten sözcüğünün anlaşılıp tanıtılması bakımından bu başlık altında değerlendirilmiştir.

27- Obadan bulgur döşürür (devşirir), oynaşa pilav bişirir: (4)

Bulgur, tahılın kaynatılıp çekilmesiyle pilavlık olarak kullanılan kırık halidir. Tarım ürününden elde edilen bu maddi kültür unsuru, yemek kültürü ile ilgili etnografik malzeme içinde de değerlendirilebilir ancak bir tarım ürünü olan buğdaydan dolayı olarak elde edilen bir ürün olduğu için bu başlık altında değerlendirilmiştir.

Mecazi manada ise, başkalarından adeta dilenerek, rica minnet elde ettiği birikimi etrafındaki yiyicilerle birlikte har vurup harman savuran, savruk tiplerle ilgili kullanılan bir deyimdir.

28- Öküz olmadan köpe s..mak: (4)

Düğen⁶ sürülürken öküz sapıñ, buğdayıñ üstüne s..masıñ deyi arhasına tahtadan kürek gibi beşiy dutardıñ esgiden. Köp diyordûh biz oña. Düğen öküzlerinen sürülüyor ya!

Köp kelimesinden döven çağrışımı yapılarak sapla taneyi ayırma işlemini harman kültürünü hatırlatması, yöresel ekonominin tarıma dayanan yanına işaret eder. Kaynak kişi tarafından bizzat açıklanan köp, harmandaki taneyi öküzlerin dışkısından korumayı hedefleyen bir gereçtir.

Deyim kinayeli bir deyimdir. Asıl kastedilen ise mecazi manasıdır. Kişinin büyüüp olgunlaşmadan büyük adam işlerine kalkışması ya da büyüklerin yanında haddini aşan saygısız tavırlarla büyükler gibi davranması durumunda işe koşulan bir deyimdir.

29- Öküzüm öldü ğağnım (kağnım) sındı⁷(kırıldı): (4)

Kağnı teriminin manası ve tarım kültüründeki yeri daha evvel açıklanmıştır. Deyimin mecaz anlamı ise; benden iş geçti, her şeyden elimi eteğimi çektim, anlamında yaşlanmışlığı ifade etmektedir.

30- Poşa⁸ ğızını paşa ğonağına gelin etmişler, bahçedeki ğayın (kayın) ağacını gormuş, “Şundan ne de güzel elek olurdu” demiş: (3)

⁶ Döven: Harmanda sapla buğdayı ayırmak için kullanılan, üzerinde çakmak taşlarının çakılı bulunduğu tahtadan tarım aleti

⁷ “Sı-” eylemi burada “sın-” şekliyle edilgen olarak kullanılmıştır. Yerel ağızda, sadece bu deyimde kullanımına rastlansa bile; temel anlamıyla, yaygın olarak yörede kullanılmayan zaman zaman “sınıkçı” kelimesindeki isimleşmiş biçimiyle halk hekimliği uygulaması yapan “kam” anlamında işe koşulan bir sözcüktür.

⁸ Poşa: Sivas'ta müzik yaparak (genellikle davul zurna çalmak suretiyle) ve elekçilikle geçimini sağlayan bir grup. Geçmişte göçebe bir hayat süren ve çadırlarda yaşayan Poşalar, şimdilerde yerleşik hayat düzenini benimsemişlerdir.[“Sivas’a nereden geldikleri

Elek, un elemek için kullanılan ev gereçidir. Unun bir tarım kültürü ürünü olmasından hareketle elek de tarımla ilgili maddi kültür unsurları arasında kabul edilir. Aslında fıkra biçiminde bir nükteye ve olay anlatımına sahip olan atasözü tamamen mecaz anlamına dayalı bir iletiye sahiptir. Elek burada Poşalara ait zanaat ve beceriyi yansıtmaktadır. Ancak diğer bazı kalıp sözlerde de olduğu gibi atasözünün anlamındaki çağrışımda olmasa bile eleğin tarım kültürüne ait bir gereksinim olması, atasözünün bu başlık altında değerlendirilmesinin nedenidir. Fıkra bizçimli kalıp söz, Dede Korkut metinlerinde yer alan “Hizmetçiye elbise giydirdsen hanım olmaz.” (Ergin 1999: 16) atasözünde de olduğu gibi insanın görgüsünün ve yetiştirme tarzının kendisine kazandırdığı davranış kalıplarını her yer ve durumda göstereceğini ifade etmek için anlatılır.

31- **Öñün ğavurga ğavurur; arħañ harman savurur: (4)**

Kavurga buğdayın sacın üstünde kavrulmasıyla yapılan bir tür çerezdir. İçine kavrulmuş çedene de katılarak tüketilir. Düğünlerde gelinin başından saçını saçmak için de bozuk para ve şekerlemeyle karıştırılarak kullanılan bir maddi kültür ürünüdür. Kavurganın doğrudan ateşin üzerine konulan bir sacın üzerinde yapılmasından hareketle kış mevsiminin yoğun geçtiği dönemlerde ev soba yakıldığı halde ısınmadığında söylenen bir deyimdir. Çünkü sobanın etrafı dışında her yer buz gibi soğuktur.

Harman savurmak deyiimi; modern tarım aletlerinin olmadığı dönemlerde buğdayın dövenle saplarından ayrılmasından sonra halburlara doldurulup rüzgara karşı savrulurarak tanelerinin öne dökülmesi; saman

konusunda da rivayetin ötesinde bir bilgi bulunmamaktadır. Bu konuda genel kabul gören rivayet ise, Arabistan’dan geldikleri yönündedir. Buna delil olarak da, Posaların Sivas’taki eski ailelerinden birisi olan “Kahramanlar”ın lakabının “Arabogulları” olması gösterilmekte. Poşalar; sarımsın, mavi gözlü ve yüzlerinin çilli olması bakımından yöre halkından farklı bir görünüme sahiptirler. Sokakta rahatlıkla bu özelliklerinden dolayı tanınırlar.

...

Kökenleri ve kente geliş tarihleri konusunda net bir bilginin bulunmadığı Posaların, Sivas’ta yüzyıllardır yasadıkları bilinmektedir. Kent kültürü içinde eriyip gitmesi beklenen bazı değerlerin (bu gruba ilişkin değerlerin) ‘Posalarca’ yasatıldığı tespit edilmiştir. Bir yandan kentsel bütünleşme süreci içinde oldukları gözlenirken, diğer yandan da, bir nevi kendi ‘getto’larını oluşturmışlardır. Bir çeşit feodal bir yapılanma içinde görülüyorlar. Asiret isimlerine benzeyen (Kahramanlar, Culuklar, Kılıbozlar, Cödealler, Camuzlar... gibi) isimler tasımlanmaktadır. Bir yandan kent insanı ile birlikte yaşamının bilinci içindeler, diğer yandan kendi gelenek ve değerleri içinde kararlar alabilmektedirler. Kısacası ne tamamen kentten ayrı bir kültür ve ne de tamamen kentle bütünleşmiş bir kültür. Bir anlamda geçiş topluluğu özelliklerini göstermektedirler. Sonuç olarak, nereden geldikleri, ne zaman yerleşik hayata geçtikleri ve hangi millete mensup oldukları tam olarak tespit edilemeyen Posa topluluğunun, hakim Türk kültürü ile sıkı bir ilişkiye girdiği; bunun doğal sonucu olarak, hakim Türk kültürünün ana kodlarından önemli bir bölümünü benimseyerek, bu çerçevede yaşamaya devam ettiği söylenebilir.” (Erkul, 2002:167- 184)

şekline dönüşen saplarının ise, arkaya doğru uçması sonucunda tanelerin ayırt edilmesi işlemine verilen addır.

32- Samanlıkdaki (samanlıktaki) kediye gürşun dağmez (değmez): (4)

Samanlık, samanın kış boyu saklandığı mekândır. Ahırların bir bölümünde ya da üst katında yer alır. Saman, elde edilişi bakımından tarım kültürüyle; kullanım alanı bakımından hayvancılık kültürüyle ilgili bir etnografik malzemedir.

Atasözünün kullanım bağlamı ise, her durumda kendini tehlikeli ya da sıkıntılı olay ve durumların dışında tutmayı beceren, etliye sütlüye karışmayan, ne yapıp edip her işin sonucundan bir menfaat çıkaran kişilerle ilgili kinayeli bir atasözüdür. Kedi, kişileştirme amaçlı kullanılmıştır. Gerçek anlamda kurşun samana saplanır kalır. Mecazi anlamda da bazı insanlar, her türlü zarardan bir şekilde kurtulurlar.

33- Sarımsağı, soğanı bir arıya (araya) göymuşlar da onlar bile yılınaca (yılına kadar) göhmamış (kokmamış): (4)

Sarımsak ve soğan yöre insanının kendi ihtiyacını karşılamak için bahçe tarımı yoluyla yetiştirdiği sebzelerdir. Bölgede ticaret amacıyla yetiştirilse de yörede daha çok hububat ürünlerinin ticareti tercih edilmektedir. Soğan, sarımsak ve patates Sivas'ta her ailenin kilerinde ya da mahzeninde sonbahardan yaza kadar torbalarla alınıp kışlık olarak saklanır ve kullanılmaya devam edilir. Bu bağlamda “yılına kadar” ifadesi kullanılır ve bozulmadığı kastedilir.

Kokmak, kokusu dışarıya yansımak, bir şeyin bozulduğuna delalet ettiği için. Sivas'ta kavga edip arası açılan insanlar için de “kaktular” ifadesi kullanılır. Özellikle yeni evli çiftler kısa sürede hemen boşanmaya kalktıklarında “Ne çabuk kaktunuz?” ya da “Neden hemen ayrılmayı seçtiniz? Biraz sabrederek yürütmeyi deneseydiniz.” anlamında öğüt niteliğinde söylenen bir sözdür. Sarımsak ve soğan bile kışlık olarak konulduklarında bir yıl kokmadan saklanabilir, siz ne kadar sabırsızsınız hemen ayrılmaya kalkışıyorsunuz şeklinde kınama mesajını taşır.

34- Sitteyi savur (sitte-i sevr), otu pancarı gavur: (4)

“Arapça “sitte” “altı”, “sevr” ise “öküz” anlamındadır. Bu soğuk günlere “altı günlük öküz fırtınası” demek yerinde olur. Halk bu soğuk günlere Nisan ayına Rumca “Abrul” denmesinden dolayı “Abrul Beşi” soğukları demektedir. Sivas Gölova-Suşehri, Erzincan Refahiye bölgesinde, halk arasında, bu günlerde hesapta olmayan soğuklara dikkat çekmek için Korkma Zemheri'nin kışından, Kork Abrul'un beşinden, Öküzü ayırır eşinden denilir. Buradaki öküz sözcüğü Arapça “sevr” sözcüğüne bir gönderme de olabilir. 23 Nisan Çocuk Bayramı'nın bu günlerde soğuğa denk gelmesi hep dikkat çekmiş, Anakara'da yapılan

törenler daha sonra Antalya'ya alınmıştır. Geleneksel soğuklar ve halk takvimi bakımından bu önemli bir durumdur.” (Ayan, 2007-2008: 234)

Halk takviminin kendine özgü gün, ay, yıl dönümleri vardır. Halk arasında, mevsim geçişleri ve sıcaklık değişiklikleri bu dönümlere göre hesaplanır ve ekim dikimden tutun da hayata dair pek çok uygulama bu zaman dilimlerine göre planlanır. Hemen her yörede olduğu gibi Sivas'ta da halk hayatında bu mevsim dönümleri önemlidir. Kaynak kişi, “sitte-i sevr” ifadesinin Arapça kelime anlamına hâkim olmamakla birlikte takvimin bir iki gün öncesi sonrası zamanını tahmin etmekte, soğuk havadan zamanın geldiğini bilmektedir:

“Abrıl beşi şindiki nisanın 18'i ullaham⁹ bek soğuk olur. Amma abrıl beşi geçinci hemen madımağ olur, yemlik olur, kuşkuş olur, teke sahalı olur; ecik ecik bazı engin yerlerde pancar bile çihar. Vahıt esgiden bu laflarınan bilinirdi. Saati takvini(takvim) nerden alah o zaman gızım. Herkeş vahdını atadan dededen gendi öğrenir, gendi bilirdi.”

Kaynak kişinin iki gün farkla söylediği altı günlük zaman dilimi halk arasında “öküz öldüren” soğukları ya da “Sorh abrılın beşinden öküzü ayırır eşinden” kalıp sözleriyle bilinir. Bu zaman dilimi geçtikten sonra havalar ısınacağı için yörede artık atasözünde ot ve pancar şeklinde ifade edilen her türlü yeşil sebze gerek yabancı biçimde gerekse bahçe tarımı yoluyla yetismeye ve pişirilip yenmeye başlanır. Bu atasözü de halk takvimi yoluyla geleneği geleceğe aktarır.

35- Şubatın arpası martın küşbesi: (3)

Hayvan yemi olarak kullanılan arpa ve küşpenin hayvanlara hangi ayda yedirilmesinin doğru olduğunu işaret eden bir deyimdir. Küşpe özü alınmış şeker pancarı posasıdır ki şeker pancarı, yöre ekonomisinin önemli bir maddi kültür unsurudur. Kökleri şeker fabrikalarına gönderilirken dallarından turşu, yapraklarından ise çeşitli yemekler yapılabildiği gibi fabrikada şeker özü alındıktan sonra çıkan posası da hayvan yemi olarak kullanılır.

36- Tarlanın daşlısı, ğarının saçlısı: (6)

Eskiden uzun saç daha çok tercih edilirmiş. Saç kadın için bir güzellik unsurudur anlamında bir deyimdir. Tarlanın taşlı olanının makbul oluşu, ekilen ürünle ilgili bir tecrübe olmalıdır. Bu bağlamda tarla tarım ürününün elde edildiği alan olmak bakımından önemli bir maddi kültür unsurudur. Deyimde asıl söylenmek istenen ise, uzun saçın kadına güzellik kattığıdır.

⁹ Ellaham (Allahu alem): Allah bilir

37- Turpuñ sıhından seyreği yeğdir¹⁰: (4)

Turp, bahçe tarımı ürünü olarak yörede tercih edilen bir kış sebzesidir. Tecrübenin bu atasözünü verdiği öğüt; büyük köklü bir sebze olduğu için turp sık ekildiğinde iyi büyümeyiz, seyrek ekilirse daha iyi büyür öğüdüdür. Kinayeli bir atasözü olan kalıp sözün mecaz anlamı ise akrabalıkla ve arkadaşlıkla ilgilidir. Bazen dost ya da akrabayla çok yakın olunca bir pürüz çıkar. Tecrübeyle uzak olmanın daha iyi olduğu düşünülür.

38- Uzun olan hereg olur, ahıldan ırak (ırak) olur / Halbır elek asmah uçun yılda bir greg olur: (5)

Herek, yörede fasulye sığına verilen addır ki fasulye de herek de bahçe tarımına ait bir maddi kültür unsurudur. Bir çeşit halk hafızası kıyafetnamesi niteliği taşıyan düzgü, uzun boylu insanları teşbih yoluyla fasulye sığına benzetmekte; işin içine nükteyi de yerleştirerek akıldan uzak oldukları tecrübelerini paylaşmaktadır. İşe yarayacakları tek durum ise boylarından dolayı kalbur ve eleği yüksekçe bir yere duvara asmaktır. Kalbur arpa, tahıl vb hububat tanelerini, elek unu elemek için kullanılan maddi gereçlerdir. Bu grupta bir de gözer vardır ki o da mısır, nohut kuru fasulye vb. iri taneli tarım ürünlerini eleyip çöplerinden ayırmak için kullanılır.

39- Yeğin¹¹ dönen değirmen ya iğini gırar ya çıhrığı: (1)

İğ, değirmenin üst taşının ortasına geçen demir eksene verilen addır. Çıkrık ise, değirmen dolabını döndürmeye yarayan silindire verilen addır. Her ikisi de tarım ürününün işlenmesine yarayan mekana ait maddi kültür unsurunu oluşturan araçlardır. Kinayeli atasözü, mecazi anlamda çok fazla ve yoğun bir tempoyla çalışan ve dinlenmeyen insanların eninde sonunda kendi vücutlarına zarar verecekleri öğüdünü taşır.

40- Yılaf derimiş ki herge ekmezler de hergden bari geçsem derimiş: (2)

Yulaf hayvan yemi olarak kullanılan bir tarım kültürü ürünüdür. Diğer hububat ürünleri daha rağbet edilerek ve öncelik verilerek özenle ekilip biçildiği halde yulafa o kadar değer verilmediğini çağrıştıran teşhisli, intaklı; diyaloglu fıkra biçiminde bir deyimdir. Herg sürülmüş tarla demektir. Yine çiftçilik alanının maddi kültür boyutunun bir göstergesidir. Deyim, gerçek anlamının yanında mecazlı anlamıyla insanla ilgili beklenen alakanın olmadığı yerlerde tecrübenin yansıması ve yansıtılması biçimiyle kullanılır.

¹⁰ Yeğdir: Daha iyidir

¹¹ Yeğin: hızlı

V. Sonuç

Atasözlerinin ve deyimlerin geçmişin tecrübelerini örfi, ahlaki, dini, siyasi, sosyal, ekonomik, eğitici-öğretici ve benzeri pek çok niteliği bünyesinde taşıyor olması; kültürün sürekliliği, saklanıp korunabilmesi ve yerelden ulusala milli akideler oluşturulabilmesi açısından önemli bir değerdir. Bu bakımdan mutlaka yerel ve ulusal bağlamda, mikro ve makro ölçekte, bu değer ifadeleri tespit edilip bütün boyutlarıyla değerlendirilmelidir.

Bu türden çalışmalar sayesinde atasözlerimiz ve deyimlerimizde saklı olan derin anlamlardan ve maddi kültür unsurlarından yola çıkılarak soyut kültürü de şekillendiren etnografik malzeme ortaya çıkarılacak; bu yeniden keşif sayesinde somuttan soyuta kültürü yapılandıran pek çok unsur gün ışığına çıkabilme imkânına kavuşacak ve soyutun somutlaştırılması sayesinde özellikle kültürün genç kuşaklara aktarımında bu atasözlerimizden ve deyimlerimizden daha fazla istifade edilebilecektir.

Kaynak Kişi Bilgileri (Alfabetik Sıralanmıştır):

1. Adı- Soyadı: Döndü Ceran

Doğum Tarihi: 06.03.1941

Doğum Yeri: Hafik / Gönekse Köyü (Şimdiki adıyla Oymadere)

Tahsili: Okur-yazar değil

Mesleği: Ev Hanımı

İkamet yeri: Sivas-Merkez

2. Adı- Soyadı: Fadime Erkara

Doğum Tarihi: 60 yaşında

Doğum Yeri: Yıldızeli Kargın Köyü

Tahsili: Okur-yazar değil

Mesleği: Ev hanımı

İkamet Yeri: Kargın

3. Adı- Soyadı: Fevzi Kılıçer

Doğum Tarihi: 1942

Doğum Yeri: Bağlararası (Adıyaman)

Tahsili: Okur-yazar belgesi var

Mesleği: Sıhhi Su tesisatçısı

İkamet yeri: Sivas-Merkez

4. Adı- Soyadı: Güllüştan Bahcivan

Doğum Tarihi:1938

Doğum Yeri: Bağılararası (Halk arasında Adıyaman da denilen bu köy Sivas'ın Şarkışla ilçesine bağlıdır.)

Tahsili: Okur-yazar değil

Mesleği: Ev hanımı

İkamet Yeri: Sivas-Merkez

5. Adı- Soyadı: Hatice Bayrak

Doğum Tarihi: 30.12.1926

Ölüm Tarihi:04.12. 2017

Doğum Yeri: Sivas /Merkez /Kızılcakışla Köyü

Tahsili: Okur-yazar değil

Mesleği: Ev hanımı

İkamet Yeri: Sivas Merkez

6. Adı- Soyadı: Zilfi FINDIKLI

Doğum Tarihi: 01.01.1961

Doğum Yeri: Hafik

Tahsili: İlkokul

Mesleği: Ev hanımı

İkamet Yeri: Hafik / Düzyayla Köyü

Kaynakça

Ayan, Dursun, "Astronomik Düzenlilikten Sosyo-Matematik Uyuşma Takvim", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları IX/1-2*, s. 215-246, 2007-2008.

Elçin, Şükrü, *Halk Edebiyatına Giriş*, Akçağ Yayınları, Ankara 1993.

Emir, Sabahat, *Örnekleriyle Açıklamalı Deyimler Sözlüğü*, Emir Yayınları, İstanbul 1979.

Ergin, Muharrem, *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Yayınları, İstanbul 1998.

Ergin, Muharrem, *Dede Korkut Kitabı*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1999.

Erkul, Ali, "Bir Alt Kültür Grubu Olarak Poşalar", *Uluslararası IV. Türk Kültürü Kongresi Bildirileri*, Ankara 2002

Ersoy, Ruhi; Akpınar, Birsen, “Dede Korkut Metinlerinden Hareketle Sivas'ta Yaşayan Atasözleri, Deyimler, Alkış Ve Kargışlar Üzerine Bir Araştırma”, *Türkbilig*, S. 18, s. 103- 121, 2009.

Gökdayı, Hürriyet, “Türkçede Kalıp Sözler”, *Bilig*, S. 44, s. 89-110, 2008

Haviland, William A., *Kültürel Antropoloji*, (Çev. Hüsamettin İnaç; Seda Çiftçi), Kaknüs Yayınları, İstanbul 2002.

Kaya, Doğan, *Anonim Halk Şiiri*, Akçağ Yayınları, Ankara 1999.

Kaya, Doğan, *Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara 2007.

Oğuz, Öcal M., *Paldır Kültür Kentleşmeler*, Geleneksel Yayınları, Ankara 2019.

Ong, Walter J., *Sözlü ve Yazılı Kültür (Sözün Teknolojileşmesi)*, (Çev. Sema Postacıoğlu Banon), Metis Yayınları, İstanbul 1995.

ÖTS: Örnekleriyle Türkçe Sözlük, C.I, MEB Yayınları, Ankara 1995.